

Távcsőkészítés

Építsünk Dobson-távcsövet!

Találónan jellemezte a Meteor 1990/7—8. számában megjelent cikk írója a Dobson-távcsövet a szegények távcsövének. Megépítéséhez szükséges anyagot akár az asztalosok által feleslegesnek minősített faanyagból is lehet válogatni. Szóba jöhet a vásárlás is, azonban a rétegelt lemez drága, és méretre vágva — legalábbis Veszprémben — nem adják.

En az első változatot választottam, kihasználva a szomszédomban dolgozó asztalos számomra minőségi anyagnak tartott fenyődeszkáit. Úgy érzem, hogy egy átlagos kézügyességgel, átlagos barkácsszerszámokkal megáldott amatőr-csillagász vagyok. Amatőr körökben esztergapaddal, marógéppel, jó minőségű anyaggal, úgy gondolom, jóval kevesebben rendelkeznek, mint gyaluval és sattuval. Ez utóbbiakat használtam a méretrevágáshoz és összeállításához.

Az alaptereteket az MCSE-nél megrendelhető "The Dobsonian Telescope II" c. fénymásolt cikkből vettem. Ezt módosítottam egyéni elképzeléseimnek megfelelően.

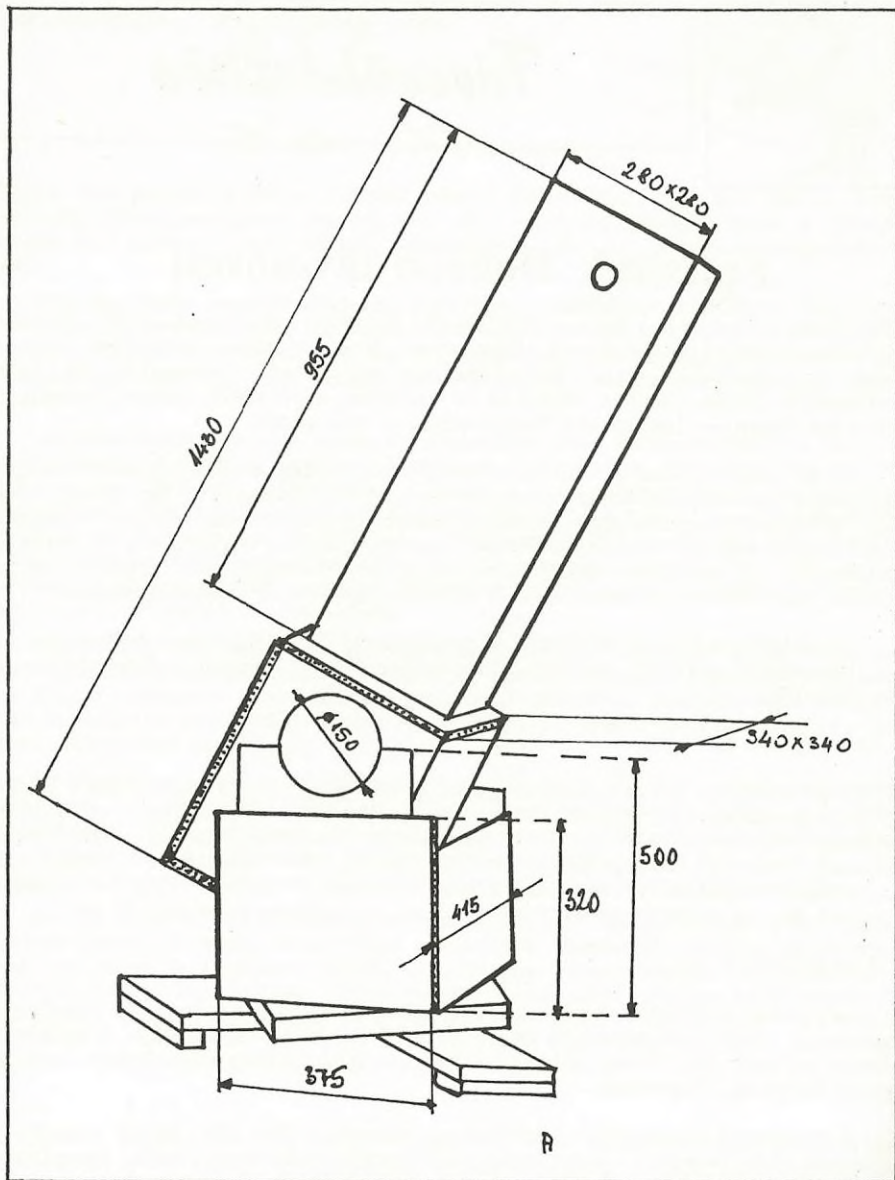
Az optikai rész

A 25 cm átmérőjű pyrex korongot az MCSE-től kaptam. A csiszolást Csatlós Géza végezte el. A felület minősége különböző tesztek szerint kiváló. Fókusza 1434 mm-es. A főtükör foglalatát szintén Csatlós Géza "hozta össze", amivel bizonyítható az "egyszerű, de nagyszerű" bölcsesség igazsága. A Csatlós-féle tükörfoglalat leírása a Meteor 1990/5. számában jelent meg. A segédtükör ellipszis alakú, a kistengely mérete 50 mm.

A mechanika

Az anyagokat a következő elv szerint válogattam: A zsámoly és az alaplap 25 mm-es, a tubus alsó része 15 mm, a felső rész 10 mm vastagságú. A szögletes tubus mellett döntöttem, elhagyva ezzel az alumíniumlemez számomra nehezen megoldható hajlítgatását.

A különböző elemeket — szögletes tubust, alsó és felső részét, a zsámoly oldallemezeit — egyforma szélességűre vágattam, majd összefogva, egyszerre méretre gyalultam. Az összeerősítést facsavarral végeztem, gondolva az esetleges módosításból adódó szétszedésre. Nagyon fontos a gondos munka, az oldallapok pontos "derékszögbe" vágása. Egy-két pontatlan mérés illetve kapkodva összeerősített oldallapok miatt többször újra kellett kezdenem az összeállítást. A pontatlanságom sajnos csak akkor derült ki, amikor az utolsó simítást végeztem, és a függőleges mozgatásnál a tubus alsó része minduntalan beakadt a zsámoly oldallemezeibe. A zsámoly 3 db, 120° -ra elhelyezett teflonpárnán forog. (Ezeket E. Schweitzertől

25 cm-es Dobson-távcsöveg főbb méretei

kaptam.) A zsámoly alsó részére 2 mm vastagságú műanyaglemezt ragasztottam. A függőleges "tengely" egy 10-es csavar egy fémhüvelyben, ami — elgondolásom szerint — a fa idő előtti bevágódását meggátolja. A szükséges feszességet az alaplap és a zsámoly között elhelyezett rugó biztosítja. A stabil talajfogást kinyúló, egymástól 120°-ra levő lábakkal oldottam meg.

A szögletes tubuson mindent könnyű volt elhelyezni: így a függőleges mozgást biztosító oldalgyűrűt, az okulártartót, a segédtükrötartót és a keresőtávcsövet. A függőleges mozgást biztosító oldalgyűrűket keményfából esztergáltattam, átmérőjük 15 cm. Ezek oldalanként 2—2 teflóngolyóra támaszkodnak.

A főtükrő foglalatát egy 25 mm vastagságú falpra helyeztem, amely ajtószerűen nyílik, rögzítése átmenő csavarral és a két oldalán alumínium L-ídommal történik.

A faalapba — egymástól 120°-ra — 3 db "bútoranyát" csavartam (jobb kifejezést nem találok erre a kívül facsavar, belül M6-os méretű anyára). Az ezeken átmenő M6-os csavarokkal végzem a jusztírozást, amit 2 db kontraanyával biztosítok. A segédtükrötartó kereszt alakú, a lábakat használt fémfűrészlapokból reszeltem, a tükrötartót honobitból esztergályoztam. A beállítást három állítócsavarral végzem. A feszítést az alaplapon átmenő 10-es csavar biztosítja.

A keresőtávcső 80/270-es refraktor, látómezeje kb. 5°, amit a tubus okulár felőli oldalának a legszéleire raktam.

Az egész távcsövet polisander színű xyladecorral festettem le kívülről, amibe lenolajkencét kevertem. Ez — a szakember állítása szerint — jelentősen csökkenti a fa nedvszívó hajlamát. Az átkenést legalább háromszor kell megismételni. Belül a tubus matt fekete, amihez a Shell kutaknál vásárolható, nagyon jó minőségű festéksprayt használtam.

A próbaészleléseknél jól vizsgázott a távcső majd' minden eleme. Ahhoz, hogy a tubus "simábban" mozogjon és a beállítás után ne "másszon el", a tubusra filcet ragasztottam. A keresőtávcsövet utólag a szememhez és a fejemhez kellett újra beállítani.

Összességében a Dobson-távcső nagyon könnyen, átlagos szerzőkészlettel és közügyességgel elkészíthető. A felhasznált anyagok minőségét és mennyiségét tekintve valóban méltán nevezhető a "szegények távcsövének".

FÖLDESI FERENC

Optikai elemek tisztítása

A távcsövekben, binokulárokban, okulárokban található optikai felületek többsége idővel beporosodik vagy az ismeretlen tettesek ujjlenyomatait viseli magán. De mielőtt a tisztítás mellett döntenénk, gondoljuk meg, nem okozunk-e még több kárt igyekezetünkkel? Kis mennyiségű por ugyanis kevésbé befolyásolja a képalkotást, mint azok a kontrasztrontó karcok, amelyek egy "szakszerűtlen" tisztítás során keletkezhetnek. Tehát ha még nem késő, alkalmazzunk megelőző taktikát a porral szemben! Okulárjainkra tegyünk por-sapkát, a tükröket lefelé fordítva tároljuk, és a távcsőtubust zárjuk le —

mondjuk — zuhanysapkával. Az ujjenyomatok nemcsak a fény visszaverődését befolyásolják, de a mirigyváladékban levő savak megtámadhatják az optikai bevonatokat is.

A felületre került por eltávolítása közben az apró szilícium és más kemény anyagszemcsék szemmel alig látható karcokat ejthetnek. E veszély csökkentése céljából használjunk ofotértnben kapható mókusszőr ecsetet, de se ezt, se a vattát ne nyomjuk a felülethez! Az ecsetet kissé oldalt döntve visszafelé forgatva mozgassuk, hogy a felszedett por lekerüljön a tükrőről vagy a lencséről. Mielőtt a forgatással körbeérnénk, tisztítsuk az ecsetet.

Kisméretű optikák mosását a következő módon végezhetjük: Vegyünk egy adag ablakmosó folyadékot vagy orvosi alkoholt és egy csomag steril vattát. Egy vattacsomóra néhány csepp folyadékot téve nedvesítsük be a lencse felületét úgy, hogy a szélére is jusson, de a foglalatba ne. Még mielőtt az így felvitt folyadékfilm megszáradna, finoman kenjük szét egy második vattacsomóval, majd töröljük le egy harmadikkal. Finoman leheljünk a lencsére, és egy újabb vattával töröljük szárazra! Végül egy jótanács: binokulárokat és okulárokat lehetőleg ne szedjünk szét, csak a külső felületüket tisztítsuk! Fokozottan érvényes ez a nagyobb többtagú objektívekre, ahol a tagok optikai tengely körüli — különböző mértékű — elforgatása is ronthat a leképezésen!

Főtükrök, nagyobb lencsék mosását a mosogatóban végezhetjük. Engedjünk annyira szobahőmérsékletű vizet a kitisztított mosogatóba, hogy bőven ellepje a tükröt. Rövid áztatás után néhányször mozgassuk le-föl az optikát, hogy a lazább szennyeződések eltávolítsuk. Vegyük ki a tükröt, és desztillált vízzel öblítsük le. Állítsuk élével törölközőre, és hagyjuk teljesen megszáradni. Az előbb leírt módon ecsettel tisztítsuk meg a felületet. Töltsük félig a mosogatót langyos vízzel, az aljára tegyünk összehajtogatott törülközőt (ez utóbbi óvintézkedést az előbbi fázisban is érdemes megtenni). Tegyük a vízhez egy kávéskanálnyi folyékony mosogatószert és áztassuk a tükröt öt-tíz percig. Vattacsomók segítségével a víz alatt, nyomás alkalmazása nélkül töröljük végig a felületet. A vattát az ecsethez hasonlóan forgassuk, és gyakran cseréljük. Újabb fél mosogatónyi vízben öblítsük le a tükröt, végül tegyük meg ezt a desztillált vízzel is. Állítsuk ismét élével a törölközőre (természetesen megtámasztva) és hagyjuk megszáradni optikánkat. Szállítás és hosszabb tárolás során néhány réteg folpack fólia jól védi az optikai felületeket.

Néhány szó a párasodásról: A levegő csökkenő hőmérséklet mellett egyre kevesebb vízgőzt képes oldva tartani, ha tehát a levegő és vele együtt a távcső lencséje eléri a kezdeti páratartalomtól függő kritikus hőmérsékletet, megindul a páralecsapódás. Ahhoz, hogy az árnyékolócső a lencsét a párasodástól megvédje, hossza legalább kétszeres tubusátmérőnek feleljen meg. Ekkor a pára nagy része a lassabb lehülésnek köszönhetően a környezeten csapódik le. Ha hideg távcsövünket meleg szobába visszük, még a szabadban tegyük fel a lencsesapkákat. Így elkerülhetjük, hogy az optikai felületekről csöpögjön a víz.

Az országban sok helyen előfordul, hogy a csapvíz igen sok lebegő szilárd szennyeződést tartalmaz. Az ilyen vizet súrolóporszerű hatása miatt ne használjuk optikák mosására! Az említett szennyezők jelenlétéről néhány óras ülepítő kísérlettel győződhetünk meg.

DÁN ANDRÁS

Régi magyar távcsövek I.

"A távcsövek sohasem hálnak meg" -- írja kissé patetikusan Leslie Peltier Starlight Nights (Csillagfényes éjszakák) c. könyvében. Ezzel arra kívánt utalni, hogy a csillagászat különleges helyzetben van abból a szempontból, hogy bizonyos kutatásokhoz még ma is használhatók a múlt században épült refraktorok. Ugyanez igaz az amatőrcsillagászatra is, bár hazánkban nagyon kevesen rendelkeznek régi távcsövel. Most induló sorozatunkban időre ismertetjük azokat a régi hazai távcsöveket, melyek még ma is használatban vannak.

Egy régi Calderoni-refraktor

A 106/1560-as távcső jelenleg Kecskeméten található, a TIT tulajdona. A kb. 75—80 éves refraktor eredeti tulajdonosa nem ismert. Kecskemétre 1948—49 táján került, épp a vidéki bemutató csillagvizsgáló hálózat kiépítésén fáradozó Kulin György jóvoltából. A távcső azonban nem csak bemutatásra szolgált, amit a Kecskeméti Füzetek 1956—57-es példányai is igazolnak, melyekben beszámolók olvashatók az 1956-os Mars-oppozíciókor végzett megfigyelésekről, valamint az 1957-es Mrkos-ütökös észleléseiről. A megfigyeléseket Vadász Sándor és Magyar Sándor, a TIT Csillagászati Szakosztályának akkori tagjai, gyakorló amatőrcsillagászok végezték.

A Calderoni-refraktor a kecskeméti SZTK-épület tetején, egy 150/1500-as reflektor társaságában kapott helyet. Az 1960-as évek végéig volt itt, majd a helyi katonai kórház kertjében nyert elhelyezést, egy észlelőbódében. A továbbiakban a Kertészeti Egyetem helyi főiskolai karán szakköri távcsőként üzemelt (szakkörvezető: Kelemen János, majd Horváth Ferenc), s a hetvenes évek közepén került Kiskunhalasra Balogh István szakköréhez, a MÁV Kultúrházba. Kecskemétre 1979-ben került vissza, az Ujvárosy Antallal folytatott bolygó- és kettőscsillag-észlelések, valamint a szakköri tevékenység támogatására. A távcső finomozgatása ekkorra már eléggé megkopott, és objektívje a peremén megsérült.

A szerencsére csak kismértékben megsérült objektívet (a kagylós kitörést kitakarva) sikerült helyrehozni, nem kevés kísérletezés után a légréses akromátot pontosan bejusztírozva. A távcső azóta is közel tökéletes, két gyűrűs diffrakciós képet ad. Az egyébként kitűnő minőségű régi objektív tényleges gyártóját a lencsetagok szétszerelésekor sem sikerült tisztázni, csupán Kulin György közlésére hagyatkozhatunk, aki szerint az optika (három régi bronz anyagú Huygens- és Kellner-okulárral) Gaertz, esetleg Merz gyártmányú lehet.

Az eredeti okulárok gyengébb minősége miatt a távcsőhöz mindig Zeiss-orthoszkopikus okulárokat használtunk. Így 62—390x-os nagyítások érhetőek el. A 10,6 cm-es átmérő a 156x-os és a 260x-os nagyítás mellett adja a legjobb látványt.

A refraktorral 1 $\frac{1}{2}$ -et sikerült réssel bontani kettőscsillagoknál, míg pl. a Σ 1126 CMI (1"—1 $\frac{1}{1}$) a 80-as évek elején érintkező korongos vagy azt közelítő képet mutatott. Leggyakrabban azonban mi is bolygóészlelésre használtuk a műszert. A Jupiter rajzolásához, de más bolygók időszakos megfigyeléséhez is alkalmas a távcső; az évek során sok tucat GRS CM-átmenet becslés, s egyéb észlelés készült vele. Felbontóképessége természetesen el-

marad pl. 244/1195-ös Newton-reflektoromtól, de éppen a kisebb átmérő miatt jóval kevésbé érzékeny a légköri nyugtalanságra, így a nagybolygók láthatósági alatti néhány alkalommal még az utóbbi években is elő-elővettük.

Változó vagy mély-ég észlelésre a kis átmérő és a gyengébb határmagnitúdó (kb. $12^m,5$) miatt kevésbé alkalmas, de természetesen ez csak a nagy reflektor teljesítményéhez képest igaz.

Számunkra azonban ez az öreg refraktor jelentette hosszú évekig a lencsés távcső "standarját", és pl. a szinte tökéletes diffrakciós képéhez hasonlítottuk az általunk megismert távcsövek leképezését is! Igen sok szép élményt adott már ez a régi távcső. Bárkinek szívből tudom ajánlani, ha hozzá tud férni egy ilyen régi refraktorhoz, feltétlenül próbálja ki!

PAPP SÁNDOR

A Bács-Kiskun megyében található további régi, amatőr célra is használható refraktorok: 130/1900-as Merz-refraktor (Baja), 110/1850-es Merz-refraktor (Kalocsa), 70/1200-as refraktor (Kalocsa), 60/900-as Calderoni-refraktor (Kecskemét).

Binokulár hírek

Az utóbbi időben sokan szereztek be 20x60-as Tento-binokulárt. Szinte mindenki arra panaszkodott, hogy a tavaly novemberi számunkban közöltektől eltérően vásárláskor nem adtak fotóállványhoz való adaptert a műszer mellé. Nemrégiben magunk is meggyőződöttünk erről. Nemcsak a KGST-piacokon, hanem a ofotértekben eladott binokulárok doboza sem tartalmazza az adaptert. A 20x60-asok Ofotért-ára egyébként lapzártakor 5000—5500 Ft közötti. A kisebb Tento-binokulárok ára változatlan.

Újabbán a Múzeum körüti magyar—amerikai Optinova bolt árusít Bushnell-binokulárokat. Egy 10x50-es 9700 Ft-ba kerül. Két sarokkal odébb, a Novoptik szemüvegszalomban (a Fotoáruház szomszédságában) pár hónapja 105 ezer Ft-ért árultak egy 8x56-os oberkochen Zeiss-binokulárt (elkelt). Újabbán áttértek az olcsóbb márkákra: egy 7x50-es "vízálló" Minolta-binoklit 37 ezerért árusítanak. Az olcsóbb (talán kevésbé vízálló) változat ára "csak" 17 ezer Ft. (Emlékeztetőül: egy éve még 120 ezerért árultak a Fotoáruházban egy komplett 100/1000-es Zeiss-refraktort.)

Hosszú idő után felbukkant egy 7x50-es jénai Zeiss-binokli az egyik Ofotért-szaküzletben, 5500 Ft-os áron (ezt irányárnak is tekinthetjük).

MZS

Helyreigazítás. Januári számunk 8. oldalán az $I_x = \frac{(d_2 - d_1)\pi}{64}$ képlet

hibásan szerepelt. Helyesen: $I_x = \frac{(d_2^4 - d_1^4)\pi}{64}$